

РОЗДІЛ 6.

УКРАЇНА: КОНТЕКСТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

6.1. Лакішик Д.М., Швед В.О. Протидія світової спільноти анексії Криму й війні на Донбасі: форми, напрями, перспективи

Порушення територіальної цілісності України внаслідок окупації та незаконної анексії Криму разом з військовими діями на її сході, розглядається нашою державою як пряма загроза та головний зовнішній виклик національній безпеці, подолання якого є пріоритетним завданням її зовнішньої політики. У вирішенні цього питання українське керівництво та дипломатія надають особливу увагу процесу консолідації зусиль світової спільноти в протидії анексії Криму в межах міжнародних безпекових організацій і форумів, через співпрацю з союзниками України, насамперед США, ЄС та НАТО, а також ООН.

27 березня 2014 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію A/RES/68/262, у якій підтверджувався суверенітет й територіальна цілісність України у її міжнародно-визнаних кордонах та визнавались незаконними будь-які зміни статусу Автономної Республіки Крим і міста Севастополя на основі результатів так званого «загальнокримського» референдуму 14 березня 2014 р.

Новим кроком на шляху поглиблення розуміння сутності політики Росії щодо Криму стало прийняття 15 листопада 2016 р. Резолюції щодо ситуації з правами людини на півострові. Головною особливістю документу стало те, що у ньому ООН, а, отже, й світова спільнота визнала Росію країною-окупантом, а зміни у статусі Криму – його анексією. Резолюція містить детальну характеристику порушень і зловживань, що чинить нинішня окупаційна влада в Криму: позасудових вбивств, викрадень, залякувань, довільних затримань, тортур і жорстокого поводження з в'язнями, порушення демократичних свобод тощо. Окрема увага у документі приділена рішенню Верховного Суду РФ від 29 вересня 2016 р., яким Меджліс кримськотатарського народу визнається «екстремістською організацією» та забороняється його діяльність.

19 грудня 2017 р. Генеральна Асамблея ООН проголосувала за новий проект Резолюції щодо прав людини в Криму. Характерно, що в кожному новому документі значно поглиблюється усвідомлення світовою спільнотою тимчасовості анексії Криму Росією та з'являються нові, чіткіші позиції щодо головних завдань світової громадськості у боротьбі за повернення півострова Україні.

Позиція держав ЄС щодо анексованого Криму чітко простежується на рівні актів, зокрема, у Резолюції Європарламенту щодо тиску Росії на країни «Східного партнерства» від 16 квітня 2014 р. У документі підкреслюються незаконність референдуму, організованого 16 березня 2014 р. в Автономній Республіці Крим і місті Севастополі. Європарламент підтвердив власну підтримку суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності України. Із серпня 2014 р. ЄС запровадив торговельні санкції щодо товарів, виготовлених в Криму та Севастополі, а також заборони на здійснення інвестиційної діяльності європейцями і європейськими компаніями в Криму, на купівлю нерухомості чи підприємств на півострові, на фінансування кримських компаній, надання туристичних послуг у Криму чи Севастополі тощо.

Важливе значення для мобілізації потенціалу ЄС з протидії російській агресії проти України та анексії Криму мало рішення саміту ЄС – Україна, що відбувся у Брюсселі 9 липня 2018 р. У Спільній Заяві саміту викладена розгорнута позиція ЄС щодо анексії Криму – засудження безумовного порушення суверенітету та територіальної цілісності України. Новим елементом у зазначеному документі стало засудження будівництва Керченського мосту без згоди України, а також подальшої мілітаризації півострова та Чорного і Азовського морів.

Активну роботу у напрямку мобілізації світової спільноти у боротьбі проти анексії Криму Україна здійснює разом із НАТО. 2 березня 2014 р. Північноатлантична рада засудила дії Росії в Криму, назвавши їх порушенням міжнародних правових норм, зокрема Будапештського меморандуму та українсько-російського Договору про дружбу та співпрацю.

На останньому саміті НАТО у Брюсселі 8-11 липня 2018 р. була представлена розгорнута доповідь Північноатлантичного Альянсу щодо анексії Криму з урахуванням набутого досвіду та уроків після лютого 2014 р. На її основі була прийнята декларація, у якій рішуче засуджується порушення прав людини та дискримінаційна практика російської влади в Криму щодо різних етнічних, політичних та релігійних груп і вимагається негайно звільнити всіх в'язнів і репресованих громадян України у Криму та Росії. Підкрес-

люється незмінність рішучої підтримки територіальної цілісності і суверенітету України в її міжнародно-визначених кордонах. Також у документі зазначається, що російська мілітаризація Криму створює подальшу загрозу незалежності України та підриває регіональну безпеку стабільність.

Для зміцнення національної безпеки України, зокрема у справі мобілізації протидії світової спільноти анексії Криму, вирішальне значення має нині позиція США як найвпливовішого союзника України. Обрання президентом Д. Трампа, попри сподівання РФ, сприяло посиленню організації опору головних міжнародних безпекових структур і окремих країн щодо анексії Криму. Зустріч президентів США та Росії в Гельсінкі 16 липня 2018 р. викликала досить серйозне занепокоєння світової спільноти щодо нечіткої безпекової позиції Д. Трампа, однак рішучість Конгресу, зокрема Сенату США, окремих впливових конгресменів, американських спецслужб та організацій призвела до появи надважливого документу – «Кримської декларації» від 25 липня 2018 р. У ній зазначені основні принципи довгострокової стратегії США стосовно анексії Криму, з урахуванням набутого досвіду американської дипломатії у минулому.

У «Кримській декларації» наголошується на тому, що спробувавши анексувати Крим, Росія намагається підірвати фундаментальний принцип, згідно з яким жодна країна не може змінити кордони іншої силоміць. РФ, зазначається у документі, також погодилась із цим принципом, визначеним Статутом ООН та затвердженим у Гельсінкських угодах 1975 р. Виходячи з так званого «балтійського прецеденту» в історії американської дипломатії, а саме про не визнання США окупації трьох балтійських країн Радянським Союзом було офіційно оформлено Декларацією Веллса (1940 р.), стає зрозумілим, що США розраховують на досить довгий історичний період перебування Криму у складі РФ за аналогією до долі країн Балтії – доки докорінно не зміниться ситуація в самій Росії або навколо неї.

Незаконна анексія РФ Криму і початок війни на Донбасі призвели до руйнування основ європейської системи безпеки та засвідчили недовіру міжнародних безпекових механізмів, що виявились застарілими і такими, що не відповідають сучасним викликам та загрозам. Вироблення нових методів врегулювання світових криз сьогодення, зокрема на сході України, може зробити практично неможливим виникнення подібних конфліктів у майбутньому. Наголосимо на тому, що війна на сході України є проявом сучасної гібридної війни, а способи її вирішення – ефективними заходами протидії гібридним технологіям.

Першими дипломатичними кроками щодо врегулювання збройного конфлікту між Росією та Україною була Женевська зустріч у квітні 2014 р. за участю вищих дипломатичних представників України, ЄС, США та РФ, під час якої було досягнуто домовленостей щодо звільнення захоплених бойовиками будівель на сході країни та амністії протестувальників. Для деескалації ситуації США, ЄС та РФ зобов'язалися підтримувати Спеціальну моніторингову місію ОБСЄ на непідконтрольній українській владі території.

Вагомими спробами досягнення тимчасового перемир'я та припинення вогню були домовленості у Мінську 2014-2015 рр. (Мінськ-1 та Мінськ-2) та їх підтримка світовою спільнотою. Але вони не були реалізовані, через недотримання їх умов з боку РФ та бойовиків.

Після узгодження положень, затверджених у Мінську у лютому 2015 р., Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію щодо України № 2202 (2015) на підтримку мінських домовленостей. Але нині ООН бракує ефективних інструментів, щоб притягнути країну-агресора до відповідальності, а механізм санкцій Ради Безпеки ООН, який застосовується у відповідь на дії країн, що порушують мир, не є дієвим проти держави-агресора, яка є постійним членом Ради Безпеки. Росія двічі накладала вето під час розгляду українських питань Радою Безпеки ООН. Також через загрозу російського «вето» блокується запровадження міжнародної миротворчої місії в Україні задля стабілізації ситуації.

Після анексії Росією Криму у березні 2014 р. почало формуватись неофіційне об'єднання на підтримку незалежності та територіальної цілісності України у світі, адже більша частина світового співтовариства виступила за захист суверенітету України. До цього об'єднання входять окремі країни (більше 30) та міжнародні організації (Amnesty International, Human Rights Watch, Святий Престол), військово-політичні союзи (НАТО, ЄС, Вишеградська група, ГУАМ, ПАРЄ, ОБСЄ та Рада Європи (крім РФ та деяких країн СНД), більша частина країн-членів ООН), фінансово-економічні блоки (Велика сімка, Велика двадцятка (крім РФ), МВФ, ЄБРР, Світовий банк) тощо.

Вагомою для України є будь-яка її підтримка окремими державами у ситуації, що склалась на сході. Власне, США надають Україні значну допомогу економічного, військового та політичного характеру. Протягом періоду російської агресії на території України незмінною є підтримка держави Великою Британією та Канадою. Одними з найактивніших учасників, які надають міжнародну допомогу Україні, є країни Балтії (які знаходяться у безпосередній близькості до держави-агресора) та Скандинавії.

У червні 2014 р. з метою налагодження дипломатичного діалогу між Україною та РФ, а також обговорення реалізації мирного плану Президента України П. Порошенка була заснована Трестороння контактна група (ТКГ), що є центральним посередницьким інструментом ОБСЄ. Загалом питання врегулювання кризи в Україні стало пріоритетом порядку денного ОБСЄ з лютого 2014 р. і до нині вдалося прийняти такі документи організації з регулювання ситуації на сході України: Рішення Постійної ради ОБСЄ від 21 березня 2014 р. «Щодо розгортання Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні»; Декларація Постійної ради ОБСЄ від 20 січня 2015 р.; Декларація на підтримку Спеціальної Моніторингової Місії ОБСЄ в Україні внаслідок трагічного інциденту, що стався 23 квітня 2017 р. У березні 2014 р. в Україні почала роботу Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ (СММ), повноваження якої щороку продовжуються ще на рік. У вересні 2016 р. СММ розробила оновлену концепцію моніторингу на українсько-російському державному кордоні, але її реалізація ускладнюється блокуванням бойовиками доступу СММ до окупованих територій та неконтрольованої ділянки кордону, тому СММ не повністю виконує завдання, передбачені мандатом її місії.

Починаючи із подій, які відбулись в Україні у 2014 р., посилилось співробітництво між Україною та НАТО у низці ключових галузей, адже Альянс повністю підтримує суверенітет та територіальну цілісність України у межах міжнародно визнаних кордонів. Допомога НАТО Україні надається через Комплексну програму допомоги (КПД), яка містить проекти щодо активізації зусиль у ключових галузях реформування та розбудови спроможностей структур безпеки, а також оборони України.

Ще одним проявом підтримки України міжнародною спільнотою стало введення міжнародних санкцій у відповідь на агресію з боку РФ, починаючи з 2014 р. Санкції було введено більш ніж 40 країнами світу (деякі з них ці заходи проводять неформально, наприклад КНР). Передбачалось, поетапно введення санкцій проти РФ, починаючи із обмеження співробітництва, далі – обмеження на постачання окремих видів технологій і на завершення – санкції, направлені проти окремих секторів російської економіки. Загалом, введення санкцій проти РФ призвело до очікуваних економічних та політичних наслідків.

Висновки та рекомендації.

Від початку анексії Криму і до нині українській дипломатії вдалося в основному забезпечити координацію основних міжнародних організацій, передусім США спільно з ЄС та НАТО у їхніх діях

у протидії анексії Криму. США стали центральною ланкою такого міжнародного союзу. Фактично створена трансатлантична коаліція, яка стала ядром у мобілізації потенціалу світової спільноти у протидії анексії Криму.

У найважливіших документах США, Євросоюзу та НАТО не допущено фіксування анексії Криму як доконаного факту. Зафіксовано терміни «спроба анексії», «намагання анексії». Це дозволяє значно посилити зусилля міжнародної спільноти проти анексії Криму, вивести їх на якісно новий рівень.

Документ США – «Кримська декларація», яку одностайно підтримали ЄС та НАТО, дозволяє оголосити державною, або міждержавною, у форматі ЄС та НАТО, політику довічного невизнання нелегальної анексії Криму.

Агресія РФ проти України, яка призвела до війни на Донбасі, має глобальні наслідки та накладає відбиток на сучасний світовий порядок. Війна на сході України стала поштовхом до серйозних суперечок, які постали між глобальними акторами (США, ЄС, РФ, КНР) та регіонами. Внаслідок агресивної політики РФ щодо України відбулось нівелювання базових принципів міжнародного права та інститутів міжнародної безпеки.

Включення міжнародної спільноти до спроб врегулювання ситуації, яка виникла на сході України на ранніх етапах ескалації конфлікту, виявило солідарність дій у вирішенні посталої проблеми, зокрема через формат Мінських домовленостей. Підписання Мінських угод сприяло крокам на шляху модернізації української армії та дало можливість врятувати тисячі життів мешканців Донбасу та українських військових, однак здебільшого невиконання пунктів Мінська-2 засвідчує про його недостатню ефективність та необхідність зміни такого формату.

Дискусії, які тривають в Раді Безпеки ООН з розв'язання української кризи наразі є безрезультатними з огляду на застосування Росією права вето або ігнорування рішень міжнародних інституцій. Проблема зміни правил прийняття рішень РБ ООН триває досить довгий час, але у ситуації, коли одним з постійних членів ООН є держава-агресор і порушник міжнародних правил, потребує невідкладного вирішення. Нині за результатами обговорення на Генеральних асамблеях ООН збройної агресії Росії проти України не було прийнято жодних конкретних рішень, що вказує на нездатність швидкого реагування міжнародної спільноти на сучасні безпекові виклики.

ОБСЄ, яка почала свою роботу на сході України на ранніх етапах розгортання конфлікту, не повністю виконує завдання, які

передбачені мандатом її місії. Тим не менше, звіти місії ОБСЄ мають неоціненне значення, зокрема як джерело фактів постачання російської зброї, найманців і бойовиків з території Росії для підтримки російських збройних формувань на сході України.

Оскільки Україна не є членом НАТО, у протистоянні російській військовій агресії вона не отримала безпосередньої військової підтримки цієї організації, натомість актуалізувався розвиток співробітництва у невійськовому вимірі. Розвиваючи таку співпрацю з НАТО, країна отримує потужну міжнародну підтримку та наближається до стандартів Альянсу.

Міжнародні санкції, які почали запроваджувати країни світу щодо РФ з початком її агресії щодо України, виявились дієвим механізмом здійснення тиску на порушника міжнародного порядку. Вплив на Росію через санкційні обмеження є процесом досить тривалим і не одномоментним, але від того не менш дієвим, тому варто подальшого застосування.

Нинішня міжнародна підтримка України світовою спільнотою є досить дієвою та ефективною, хоча вона наразі не передбачає військового втручання, а саме введення миротворчого контингенту ООН задля стабілізації ситуації на її сході.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо доцільним:

1. Активізувати роботу українського керівництва та дипломатії над реалістичною стратегією деокупації Криму всередині нашої держави, що розширить потенціал напрямків співпраці України з міжнародною спільнотою.

2. Продовжуючи співпрацювати із трансатлантичною спільнотою у форматі її колективних структур та із її провідними країнами-лідерами (США, Німеччиною, Великою Британією, Францією) щодо питання анексованого Криму, важливо також задіяти до цього процесу країни Центрально-Східної та Центрально-Південної Європи.

3. Необхідно створити механізм постійної співпраці проти агресивних дій Росії з тими пострадянськими державами, що зазнали прямих територіальних втрат від ворожих дій РФ (наприклад, Грузією). Доцільно активізувати діяльність України в Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, щоб забезпечити її голос і можливості в протидії анексії Криму.

4. Не можна недооцінювати значення роботи України та її дипломатії в опрацюванні оптимальних моделей створення Балто-Чорноморсько-Адріатичного союзу, який міг би стати серйозним союзником у боротьбі за реінтеграцію Криму до України. Робота в цьому напрямі має передбачати пошуки спільного

бачення такого союзу і продовження наповнення форм співпраці зацікавлених країн глибшим змістом.

5. Незважаючи на певні кроки, зроблені у напрямі мобілізації світової ісламської спільноти, Україна досі не приєдналася як спостерігач до Організації ісламської співпраці з тим, щоб використати її потенціал у боротьбі за повернення Криму та захист прав кримськотатарського народу. Центральною країною у просторі ісламського світу під кутом боротьби за реінтеграцію Криму є Туреччина. Особливого значення у приверненні Туреччини до активної боротьби проти російської анексії Криму набуває кримськотатарський чинник.

6. Необхідно посилити дипломатичні місії України за кордоном та забезпечити їх якісним інформаційним матеріалом для роз'яснення та поширення об'єктивної інформації щодо безпечної ситуації в нашій державі. Результатом чого має стати поглиблення та інтенсифікація співробітництва з різними суб'єктами міжнародних відносин задля пришвидшення налагодження мирного процесу на сході України (першочергово – залучення миротворчого контингенту ООН).

7. Слід забезпечити своєчасне реагування вітчизняної спільноти (включно з владними, безпековими структурами, науковими, громадськими організаціями, волонтерськими рухами тощо) на ініціативи міжнародного співтовариства з пропозицій щодо врегулювання ситуації на сході України, зокрема через вироблення та дотримання єдиної безпекової стратегії.

8. У зв'язку з тим, що війна на сході України має чітко виражений гібридний характер, основою якої є інформаційна складова, необхідно захистити інформаційний простір нашої держави шляхом застосування успішного досвіду та знань фахівців провідних країн світу у цій царині.

9. Необхідно максимально використовувати досвід інших держав світу у боротьбі з сепаратизмом та тероризмом, а також впроваджувати його здобутки з урахуванням можливостей та реалій України.

10. Чітке виконання зобов'язань України перед міжнародними партнерами та подолання внутрішніх проблем (боротьба з корупцією, реформування судочинної та правоохоронної систем тощо) сприятиме посиленню підтримки та допомоги світової спільноти у відновленні суверенітету України.